

-sA სუფიქსის ფუნქცია თურქულ ენაში

გიგა ქამუშაძე

ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი,
ქუთაისი, საქართველო

აბსტრაქტი

აღნიშნულ სტატიაში გამოვიკვლიეთ სუფიქსი -sA, რომელიც განეკუთვნება თხრობითი კილოს ფორმას და გრამატიკულ სახელმძღვანელოებში მოხსენიებულია, როგორც პირობით - ნატვრითი კილო. ჩამოყალიბების რამდენიმე ეტაპი განვლო: ძველ თურქულში -sar, -ser ფორმით გამოიყენებოდა, შემდგომ კი -r ბგერის დაკარგვით -sa, -se ფორმა მიიღო. -sa/-se სუფიქსს, საშუალო თურქულიდან მოყოლებული, ფორმოზღვი-სტრუქტურულად ორი სხვადასხვა კილოს წარმოების ფუნქცია აკისრია. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ვითარება დღევანდელ თურქულშიც ნარჩუნდება. ფორმისა და ფუნქციის თვალსაზრისით, ორი სხვადასხვა სუფიქსის დროთა განმავლობაში შეერთების გამოა, რომ მან შეითავსა ორი ფუნქცია, გამოხატოს ნატვრითი და პირობითი კილო. თურქული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოებშიც მას აკისრია პირობით-ნატვრითი კილოს (dilek-şart) გამოხატვა.

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ სუფიქსს აქვს „სურვილის, პირობის, ბრძანების, შესამღებლობის, შედარების, კონტრასტული და სურვილის, აგრეთვე, პირობის გამოხატვის ფუნქციები, განსხვავდება არსებითი და ზმნის მიხედვით. მნიშვნელოვანია მარტივი და რთული წინადადება, მარტივი და რთული

ზმნები. შესაბამისად, სუფიქს „სურვილი“-ს ფუნქციაა ზმნურ ფრაზებში, მარტივ წინადადებებსა და ზმნის მარტივ ფორმებში კი მას აქვს „პირობის“ ფუნქცია.

საძიებო სიტყვები: გრამატიკა; პირობითი კილო; -sA სუფიქსი.

შესავალი

-sA სუფიქსთან თურქულ ენათმეცნიერებაში არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული. ძველ თურქულში -sar, -ser ფორმით გამოიყენებოდა, Divânü Lugâti't-Türk'-ში „პირობის“ ფუნქციის გამო, -sa/-se სუფიქსის გამოყენებას ვხედავთ. საშუალო თურქულიდან მოყოლებული, ფორმოზღვივ-სტრუქტურულად ორი სხვადასხვა კილოს წარმოების ფუნქცია აკისრია. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ვითარება დღევანდელ თურქულშიც ნარჩუნდება. ფორმისა და ფუნქციის თვალსაზრისით, ორი სხვადასხვა სუფიქსის დროთა განმავლობაში შეერთების გამოა, რომ მან შეითავსა ორი ფუნქცია, გამოხატოს ნატვრითი და პირობითი კილო. თურქული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოებშიც მას აკისრია პირობით-ნატვრითი კილოს (dilek-şart) გამოხატვა.

მეთოდი

აღნიშნული ნაშრომი ეფუძნება -sA სუფიქსის მნიშვნელობას, მის აგებულებასა და დროში ცვალებადობას. მოვახდინეთ მისი სისტემიზაცია, საგნობრივი მიმართება დაწყებული ძველი თურქულიდან საშუალო თურქულამდე და, ბოლოს, თანამედროვე თურქულით დამთავრებული. ემპირიულ და სამეცნიერო მასალაზე დაყრდნობით და გავაანალიზეთ -sA სუფიქსის სემანტიკა და ფორმა, გამოვარკვეეთ მათ შორის მიმართებები. საბოლოოდ კი, მიღებული შედეგების ინტერპრეტაციის საფუძველზე გავაკეთეთ შესაბამისი დასკვნები.

შედეგი

კვლევამ შესაძლებლობა მოგვცა იმისა, რომ დაგვედგინა ის საერთო და განმასხვავებელი ნიშან-თვისებები, რაც ისტორიულად -sar, -ser, ხოლო მოგვიანებით, -sa, -se სუფიქსს ახასიათებს. კერძოდ, ფორმისა და ფუნქციის თვალსაზრისით, ორი სხვადასხვა სუფიქსის დროთა განმავლობაში შეერთების გამო, მას

შეთავსებია ორი ფუნქცია, გამოეხატა ნატვრითი და პირობითი კილო. ამჟამადაც, თურქული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოებშიც მას აკისრია პირობით-ნატვრითი კილოს (dilek-şart) გამოხატვა. თუმცა, იყო შემთხვევებიც, როცა ის ბრძანების შემცველ სემანტიკასაც გამოხატავდა.

დისკუსია.

-sA სუფიქსმა, რომელიც თურქულ ენაში ნატვრით-პირობითი (dilek-şart kipi) კილოს მაწარმოებელი სუფიქსია, ჩამოყალიბების რამდენიმე ეტაპი განვლო: ძველ თურქულში -sar, -ser ფორმით გამოიყენებოდა, შემდგომ კი -r ბგერის დაკარგვით -sa, -se ფორმა მიიღო (Ergin, 1972: 309). Dîvânü Lugâti't-Türk'-ში „პირობის“ ფუნქციის გამო, -sa/-se სუფიქსის გამოყენებას ვხედავთ: O, eve giderse - თუ ის სახლში მიდის (Atalay 1999: 207). -sA სუფიქსი, „ნატვრის“ ფუნქციით-sA ეფუძნება სახელიდან ზმნის მაწარმოებელ sA-სუფიქსსა და ზმნიდან მიმღეობის მაწარმოებელ-k-ს შერთებით მიღებულ (+sAk)სუფიქსს.

ზ. ქორქმაზი აღნიშნავს, რომ -sa/-se სუფიქსს, საშუალო თურქულიდან მოყოლებული, ფორმოზღივ-სტრუქტურულად ორი სხვადასხვა კილოს წარმოების ფუნქცია აკისრია (Korkmaz, 1995: 164). უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ვითარება დღევანდელ თურქულშიც ნარჩუნდება. ფორმისა და ფუნქციის თვალსაზრისით, ორი სხვადასხვა სუფიქსის დროთა განმავლობაში შერთების გამოა, რომ მან შეითავსა ორი ფუნქცია, გამოხატოს ნატვრითი და პირობითი კილო. თურქული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოებშიც მას აკისრია პირობით-ნატვრითი კილოს (dilek-şart) გამოხატვა.

არსებობს აზრი, რომ აღნიშნულ კილოებს დრო არ მოეპოვება. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი ენათმეცნიერი აღნიშნავს, რომ -sA სუფიქსი სხვა კილოების სუფიქსებისაგან განსხვავებით, ერთადერთია, რომელიც დროის გამოხატველ სუფიქსს დაერთვის (Üstünova, 2004:682). Geldiyse, gelmişse, geliyorsa, gelecekte, gelirse და სხვ. ბოჭქურთს მოყავს საინტერესო მაგალითი: „kullanımları söz konusu olurken *geldiye, *gelmişe, *geliyora, *geleceğe, *gelire yada *geldimeli, *gelmişmeli, *geliyormeli, *geliyormalı,

*gelecekmeli, *gelirmeli kullanımları söz konusu değildir. Bozkurt“: (1994: 123-4). აღნიშნავს, რომ სხვა კილოების სუფიქსები –sA სუფიქსის ფორმის მსგავსად ვერ დაერთვიან დროს მაწარმოებელ სუფიქსებს.

ზმნის შიგნით –sA სუფიქსის არსებობა ორი ფორმულის სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ: 1. ზმნა+ დროის სუფიქსი + sA + პირის ნიშანი (gel-se-m); 2. ზმნა +sA + დროის სუფიქსი + პირის ნიშანი (gel-se-ydi-m).

–sA სუფიქსი აღნიშნავს, რომ მოქმედება ჯერ არ შესრულებულა, მაგრამ არის შესრულების სურვილი და შემსრულებელს აქვს მისი შესრულების სურვილი. ნატვრის ეს ცნება ორად იყოფა: არარეალურად და არარეალიზებულად. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ –sA სუფიქსით გადმოცემული ნატვრისა და პირობის გამოხატვა ერთმანეთთან ახლოს დგას, ამიტომ მათ ერთად, როგორც ნატვრით-პირობით კილოდ მოიხსენიებენ. აღნიშნავს კიდევ ბილგეგილი, რომ ნატვრისა და პირობის ფუნქციას გადმოცემსო (Bilgegil, 1982: 268). ბენზერის აზრით, „საბოლოოდ ხდება ისე, რომ ნატვრისა და პირობის ცნებები ერთმანეთთან ახლოს მდგომი ცნებებია“ (Benzer, 2010: 223). გენჯანი კი მათ არქმევს istek-ს (ქართულად ეს კილოც ითარგმნება, როგორც ნატვრითი). დღეს dilek (ნატვრითი) კილოსათვის გამოიყენება –sA, istek (ნატვრითი) კილოსათვის კი –A სუფიქსი გამოიყენება.

დემირისა და ილმაზის აზრით, –sA სუფიქსი ერთადერთია, რომელიც რთულ წინადადებას ქმნის და მასში გამოიყენება, როგორც აბსოლუტივი (Demir ve Yılmaz, 2003: 191). როგორც თიმურთაში აღნიშნავს, აღნიშნულ სუფიქსს ძველი თურქული ენის პერიოდში როგორც ნატვრითი, ასევე პირობითი კილოს ფუნქცია ეკისრა (Timurtaş, 1981:131). უზმანი კი ამტკიცებს, რომ სუფიქსს თავდაპირველად პირობითი კილოს ფუნქციის გამოხატვის მისია ქონდა, საშუალო თურქულის ტექსტებში კი შეინიშნა, რომ ნატვრითი კილოს გამოხატვის ფუნქციაც დაეკისრა (Uzman, 1992:9). მ ერგინიც ემხრობა იმ აზრს, რომ –sA სუფიქსი, როგორც პირობითი კილოს მაწარმოებელი სუფიქსი, ზოგჯერ ნატვრითი კილოს მაწარმოებლადაც გამოიყენება (Ergin, 1972:310). მისი აზრით, „ამ შემთხვევაში პირობა არა, უფრო

სურვილი ჩანს“. მაგ: *Yarın bari hava güzel olsa!* - ხვალ რომ კარგი ამინდი იყოს! ისიც გასათვალისწინებელია, რომ სურვილიც მთლიანად პირობაზეა დამოკიდებული და პირობა იქცევა ნატვრად. აღნიშნულს ეხმიანებიან გოქსელი და ქერსლაქე და მოყავთ ნიმუში: “*Çabukbitirseler bari*”- სწრაფად დაასრულებდნენ ნეტავ. გამოთქვამენ აზრს, რომ ამ ნიმუშში ნატვრა და სურვილი ერთადაა. გამოვლინდა, რომ ნატვრისა და პირობის ერთად თანაარსებობისათვის *bari* ვითარების ზმნიზედის არსებობა აუცილებელია. იმ შემთხვევაში, თუკი წინადადებაში აღნიშნული ზმნიზედა არ მოიპოვება, ასეთი წინადადებები ან პირობის, ან და ნატვრის შინაარსს გადმოცემენ.

ვნახოთ მათ შორის განსხვავებები:

მარტივ წინადადებებში სუფიქსი „ნატვრის“ ფუნქციით გამოიყენება:

Tatile çıkabilsek დასასავენებლად რომ შევძლოთ წასვლა

Her şeyi yapabilsek ყველაფრის გაკეთება რომ შევძლოთ

როტულ წინადადებებში სუფიქსი „პირობის“ ფუნქციით გამოიყენება:

Parası olsaydı, düşünmeden alırdı- ფული რომ ქონებოდა, დაუფიქრებლად იყიდდა. ბოზქურთის აზრით, ნატვრის ფუნქციაში პირობის არარსებობის გამოა, რომ სუფიქსი დამოკიდებულ წინადადებაში ამ ფუნქციას არ ატარებს (Bozkurt, 1994: 33).

ამის საპირისპიროდ ჰატიპოღლუ ვარაუდობს, რომ როტულ წინადადებაში სუფიქსი პირობის ფუნქციის ნაცვლად ნატვრის ფუნქციას ასრულებს (Bozkurt 1994: 33. s.148). “*Gençler bilebilse, ihtiyarlar muktedir olabilir.*” თუმცა, ამჯერად უკვე **keşke, bile** ზმნიზედები გამოიყენება წინადადებას პირობის ნაცვლად შეუძლია, რომ ნატვრის ფუნქცია გადმოცეს: *Ayşe keşke okula gelse...* ნეტავ აიშე სკოლაში მოვიდეს. მარტივ და როტულ ზმნებში გამოყენებისას სუფიქსის ფუნქცია მარტივსა და როტულ ზმნებზე დართვით იცვლება. ზოგიერთი ენათმეცნიერი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ აღნიშნული სუფიქსი ასეთი განსხვავებული გამოყენების დროს მხოლოდ პირობის ფუნქციას ასრულებს (Şahin: 2003:160), თუმცაღა -sA სუფიქსი მარტივი ზმნების შიგნით ნატვრას, როტულების შემთხვევაში - პირობის ფუნქციას იძენს (Gencan,

1996: 198). ჩვენთვის საყურადღებო აზრს ავითარებენ ერკმან-აკერსონი და ოზილი: პირველ რიგში მათ დაამკვიდრეს ახალი ტერმინი: dilek-koşul კილო და მათ მიერ მოყვანილ ყველა რთულ წინადადებაში სუფიქსის გამოყენებისას დაასკვნეს, რომ -sA სუფიქსი მხოლოდ პირობის ფუნქციით გამოიყენება: Yarın hava güzel ol-ur-sa, yüzmeye gideceğiz! - თუ ხვალ კარგი ამინდი იქნება, საცურაოდ წავალთ! (Gerçekleşme şartı bağli,gerçekleşebilir - შესრულება პირობაზე დამოკიდებული, შესაძლოა შესრულდეს!). Ayşe gel-seydi bizi ar-ardı აიშე რომ მოსულიყო, ჩვენ დაგვირეკავდა! (Gerçekleşme yok განხორციელება არაა, şart yerine gelmemiş პირობა არ შესრულდა; Ayşe'yi ara bakalım, işini bitirdiyse bize gelsin აიშეს დაურეკე, საქმე თუ დაასრულა, ჩვენთან მოვიდეს! (Gerçekleşme şartı bağli,gerçekleşebilir! პირობაზე დამოკიდებული, შესაძლოა შესრულდეს).გარდა ამისა, ბასარაკი აღნიშნავს, რომ მარტივი ზმნების უღლების შიგნით მთელი მახვილი სუფიქსზე მოდის, რაც რთული ზმნების უღლების პირობებში არ ხდება (Bassarak, 1997: 33).

არის შემთხვევები, როდესაც -sA სუფიქსი ბრძანების შემცველ კონტექსტში გამოიყენება: ბანგოულლუ აღნიშნავს, რომ აღნიშნული სუფიქსის ბოლოს რომ a ხმოვანია, დაჟინებულ თხოვნასა და ასევე დაჟინებულ ბრძანებას გამოხატავს(Banguoğlu, 1998: 468), Baksan a!, Anlasanız a!, O da ağzını tutsa ya! და სხვ. (Özdemir, 1967: 188).

როცა -sA სუფიქსი ორერთასადაიმავე ზმნას დაერთვის, ვარაუდის ფუნქციას ითავსებს: Bu projeyi kazansa kazansa doktorlar kazanır ამ პროექტს თუ მოიგებს, ექიმები მოიგებენ..

Bu kazadan kurtulsa kurtulsa iki kişi kurtulur ამ ავარიას თუ ვინმე გადაურჩება, ორი ადამიანი გადაურჩება. ქოჩი კი წინადადებაში: “Öküz mü desem ხარი რომ ვთქვა?” ვარაუდობს, რომ mi კითხვითობის ნაწილაკი -sA სუფიქსთან ერთად ვარაუდის ფუნქციას გამოხატავს (Koç, 1996: 103). როცა -sA სუფიქსი i-დამხმარე ზმნასთან არის შერწყმული (ise ფორმით), კავშირის მოვალეობას ასრულებს და არც ნატვრის ფუნქცია გააჩნია და არც პირობის: „Hava yağmurlu isehareket etmeyin თუ წვიმიანი-ამინდია, ნუ გაემგზავრებით“. აღნიშნული წინადადების შესახებ

მ. ერგინი გამოთქვამს აზრს, რომ *ise* პირობის ფუნქციას, “*Su soğuk, hava ise yağmurlu idi* - წყალი - ცივი, ამინდი კი წვიმიანი იყო” ანდა “*Onlar yukarıda idi, biz ise aşağıda idik* - ისინი ზემოთ იყვნენ, ჩვენ კი ქვემოთ ვიყავით” - წინადადებაებში *ki* კავშირის ფუნქციას ასრულებსო (Ergin, 1972:361). თანაც, *ise*-ში, როგორც კავშირში, არავითარი კილო და პირის ნიშანი არ არსებობს.

დასკვნა

მოკლედ: როცა *-sA* სუფიქსი *i-* დამხმარე ზმნასთან არის შერწყმული (*ise* ფორმით), კავშირის ფუნქციით, შედარება-შეპირისპირებას გამოხატავს: *Helikopterlerin sesi bizim için mutluluk; teröristler için ise korkudur*- ვერტმფრენის ხმა ჩვენთვის ბედნიერება, ტერორისტებისთვის კი შიშის მომგვრელია. ან კიდევ: *Yemeği ben beğendim, kardeşim ise beğenmedi* საჭმელი მე მომეწონა, ჩემ ძმას კი არ მოეწონა .

აიღინი გამოთქვამს საინტერესო აზრს: „იმის გამო, რომ *-sA* სუფიქსის ფუნქციები სათანადოდ არ არის გამიჯნული, თურქული ენის შემსწავლელი შემდეგ ორ წინადადებას შორის: “*Ayşe ders çalışırsa sınıfını geçer* - თუ იმეცადინებს, აიშე შემდეგ კლასში გადავა.” და “*Ayşe ders çalışsası sınıfını geçer.*” - არსებულ განსხვავებას ვერ გაიგებს-ო.

ფორმისა და ფუნქციის თვალსაზრისით, ორი სხვადასხვა სუფიქსის დროთა განმავლობაში შეერთების გამოა, რომ მან შეითავსა ორი ფუნქცია, გამოხატოს ნატვრითი და პირობითი კილო. თურქული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოებშიც მას აკისრია პირობით-ნატვრითი კილოს (*dilek-şart*) გამოხატვა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Acarlar, Kevser. (1969). „*Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri*“. *Türk Dili*. 213 (20), 250-254. Ankara;
- Ahmet, Benzer (2010). *-sA* ekinin işlevleri ve Dilek-Şart ayrımı, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları dergisi. Konya;
- Aydın, Özgür. (1999). „*İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbilgisi Betimlemelerinin Görünümü*“. *Çağdaş Türk Dili*. 137-138, 33-41. Ankara;

- Banguoğlu, Tahsin. (1998). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı. Ankara;
- Bassarak, Armin. (1997). „*Türkçe Zaman Kiplerinin Doğallık Dereceleri*“. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten – 1995. Türk Dil Kurumu Yayınları, 31-36. Ankara;
- Bilgegil, M. Kaya. (1982). *Türkçe Dilbilgisi*. Dergâh Yayınları, 2. Baskı. İstanbul;
- Bozkurt, Fuat. (1994). *Türkçe Çağdaş Dilbilgisi*. İnkılâp Kitabevi. İstanbul;
- Demir, Nurettin. Yılmaz, Emine. (2003). *Türkçe El Kitabı*. Grafiker Yayınları. Ankara;
- Develi, Hayati. (1997). „*{Sa} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme*“. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten -1995. Türk Dil Kurumu Yayınları, 115-152. Ankara;
- Ergin, Muharrem. (1972). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları. İstanbul;
- Erkman-Akerson, Fatma. Ozil, Şeyda. (1998). *Türkçede Niteleme Sifat İşlevli Yan Tümceler*. Simurg Yayınları. İstanbul;
- Gencan, Tahir Nejat. (1966). *Dilbilgisi*. Ahmet Sait Basımevi. İstanbul;
- Korkmaz, Zeynep. (1995). „*-sa / -se Dilek – Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır?*“ Türk Dili Üzerine Araştırmalar I. Türk Dil Kurumu Yayınları. 160-167. Ankara;
- Korkmaz, Zeynep. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara;
- Özdemir, Emin. (1968). „*Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış*“. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten – 1967. Türk Dil Kurumu Yayınları. 177-203. Ankara;
- Uzman, Mehmet. (1992). *Türkçe de Şart ve Emir Kipinin Tarih İçindeki Gelişimi*. Trakya Üniversitesi, Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Edirne;
- Atalay, Besim. (1999). *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi III*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Function of the suffix -sA in Turkish

Giga Kamushadze

Academic Doctor of Philology, Assoc. Professor of
Akaki Tsereteli State University,
Kutaisi, Georgia

Abstract

In this article we have investigated the suffix -sA, which belongs to the form of indicative mood and is referred to in grammar textbooks as the conditional mood which has gone through several stages of formation: In Old Turkish it was used with the form of -sar, -ser. Later, with the loss of the sound-r, it took the form of -sa, -se.

From Middle Turkish, suffix -sa / -se Formally, has the function of producing two different moods. It should be noted that this situation remains in Turkish today. In terms of form and function, due to the connection of two different suffixes over time, it combined two functions, to express the subjunctive and conditional mood.

In Turkish grammar textbooks, it is also used to express subjunctive -conditional mood (dilek-şart).

Research has shown that suffix has the function of expressing desire, condition, command, ability, comparison and contrast, » Also, the functions of expressing the condition, differ according to the noun and the verb. Simple and complex sentences, simple and complex verbs are important. Accordingly, the suffix is a function of "desire" in verb phrases, while in simple sentences and simple verb forms it has the function of "condition".

Keywords: grammar; conditional mood; -sA suffix.